

Na kraju bih zaključila: ovo originalno i aktualno znanstveno djelo treba i može računati na širok krug čitatelja. Pored svih, već navedenih razloga, spomenula bih ovdje još jedan – a kojeg navodi i recenzent Vjeran Katunarić – “zbog toga što se radi o istinski znanstvenom djelu u njemu će svoj oslonac naći i euroskeptici i eurooptimisti”.

Marjeta Šinko
Zagreb, Hrvatska

Grace Davie

Religija u suvremenoj Europi: mutacija sjećanja

Zagreb, Golden marketing; Tehnička knjiga, 2005., 286. str.

Ova izuzetno zanimljiva, teorijski i empirijski fundirana studija o religiji u Europi, poznate britanske sociologinje religije Grace Davie, značajan je doprinos razumijevanju religijske situacije u europskom kontekstu, ali i šire. Knjiga sadrži popis slika i tablica, te uvod, 10 poglavlja, bilješke, popis literature i indeks.

U uvodu autorica obrazlaže osnovnu namjeru knjige – opisati, objasniti i razumjeti prirodu religioznosti u Europi krajem dvadesetoga i početkom dvadeset i prvog stoljeća u kontekstu globalnih zbivanja. Teorijsko-analitički pristup je prije svega sociološki, dakle razmatra se odnos religije i šireg društva, i to društva kojega, naglašava autorica, karakterizira izrazita promjenljivost. Empirijsko polazište za analizu su različiti sociološki izvori, kvalitativni i kvantitativni (ponajviše longitudinalni podaci *Europskih istraživanja vrednota* – EVS). Međutim, autorica velik značaj pridaje i povijesnoj dimenziji bez koje ne bi bilo moguće razumjeti europsku religijsku situaciju kao cjelinu. Teorijski se u tom smislu ona oslanja na Davida Martina i osobito na Daniele Hervieu-Leger i njezin koncept religije kao lanca sjećanja, drugim riječima, tradicije. Autorica se, nadalje, u svojim analizama oslanja na rezultate svojega dugogodišnjeg rada na proučavanju religije u suvremenoj Engleskoj te konceptu “vjerovanja bez pripadanja” koji je razvila i koji se, po njezinu mišljenju, širi na Europu.

U prvom poglavlju daje se empirijski pregled i profil religije u zapadnoj Europi, temeljem analize podataka iz Europskog istraživanja vrednota. Komparirajući po-

datke za "katoličke zemlje" – Belgiju, Francusku, Irsku, Italiju, Portugal, Španjolsku, zatim "miješane zemlje" – Veliku Britaniju, Nizozemsku, Sjevernu Irsku, Zapadnu Njemačku, te "luteranske zemlje" – Dansku, Finsku, Island, Norvešku i Švedsku, autorica opisuje trendove koji su *zajednički* kontinentu u cjelini. To je balansiranje između jedinstva i različitosti kako u vremenu tako i u prostoru – između zajedničkoga religijskog naslijeđa na osnovi kršćanskih vrijednosti, zajedničkoga uočenog trenda necrkvenosti, ali i razlikama u religioznosti između religioznijih katoličkih zemalja i manje religioznih protestantskih zemalja s europskog sjevera. Pritom se izdvajaju zemlje u kojima je znatan dio stanovništva bez religijske pripadnosti. Autorica, međutim, ukazuje i na nedostatke podataka EVS-a iz kojih se ne može utvrditi zbog čega postoje tako značajne razlike među pojedinim europskim zemljama. Objašnjenje se traži u odnosima između crkve i države, te u napetosti i partnerstvu između religije i potrage za nacionalnim integritetom i identitetom. Ključne točke za razumijevanje problema jesu i raskol kršćanstva u 11. stoljeću na katoličanstvo i pravoslavlje, a zatim i reformacija. Autoricu to dovodi do zaključka da se ne može govoriti o europskoj religiji, već o religijama Europe. Na kraju ona obrazlaže povezanost ekumenizma i traženja zajedničkoga europskog identiteta.

U drugom poglavlju autorica se bavi teorijskim pitanjima koja proizlaze iz navedenih empirijskih nalaza, i tu se oslanja na tri recentna teorijska koncepta koji se, svaki na svoj način, nastavljaju na prijašnje rasprave o sekularizaciji D. Martina, B. Wilsona, K. Dobbelearea, P. Bergera, T. Parsonsa itd. To su razmatranja o sekularizaciji S. Brucea, J. Casanove i D. Hervieu-Leger od kojih svaki, iz promjenljive prirode europske religije, izvodi različite zaključke. Specifičnost vjerskog života Europe jest niska razina aktivne religioznosti, što autoricu navodi na zaključak da "Europa vjeruje, no ne pripada", te da će religija u Europi na razmeđu tisućljeća poprimiti oblik sjećanja.

Tema trećeg poglavlja su odnosi crkve i države: problemi financiranja, unutarnjih promjena u crkvama, problemi svećenstva (uključivanja žena u svećenstvo), dugoročnih posljedica razlika između vjerovanja u žena i muškaraca te uloge žena u održavanju religijskog sjećanja, a potom i pitanja položaja crkve u civilnom društvu.

U četvrtom poglavlju autorica se, za razliku od prethodnoga, ne usredotočuje na institucije, već na ljude. Tu se raspravljaju značaj i uloga crkve u obredima prijelaza, dakle njihova tradicionalna zadaća, te promjene koje su se u tom smislu dogodile u demografski izmijenjenoj Europi. Na primjeru ponašanja crkve prilikom smrti predsjednika Mitteranda i princeze Diane, naglašava se uloga crkve u označavanju kraja života.

Peto, šesto i sedmo poglavlje bavi se institucionalnim mehanizmima izvan samih institucionalnih crkava, koji su postali važni nositelji vjerskog sjećanja u europskom kontekstu: obrazovanjem, ulogom religije u medijima, pluralizmom, pravnim definiranjem religije i raznim načinima na koje "vjerski" slučajevi dolaze na sudove.

Tema osmoga poglavlja su novi oblici religioznosti u suvremenoj Europi. No najznačajnijom autorica drži osviještenost o religijskim inovacijama koje dolaze kako u konzervativnom tako i u radikalnim oblicima. Tu se poslužila primjerom Opusa Dei (izvorno španjolskoga) i eklezijalnog pokreta *Communione e Liberazione* (talijanskoga).

Nastavljajući se na ove rasprave, u devetom poglavlju razmatra se sve veća popularnost svetih mjesta i hodočašća, što dovodi do odnosa turizma i hodočašća, te važnosti estetike (arhitekture, umjetnosti i glazbe) kao nositelja svetoga – “europske katedrale kao muzeji”. Ovo poglavlje tematizira i liturgijske promjene, kao i značaj vjerskih svetkovina koje mogu privući značajan dio mladih, unatoč vrlo niskoj razini religijske prakse u toj dobnoj skupini.

U posljednjem, desetom poglavlju, autorica nudi svoj teorijski koncept za objašnjenje i razumijevanje religije u Europi kroz koncept sjećanja i njegovih varijacija: namjesničko sjećanje kojim manjina održava tradiciju u ime većine, zavisno sjećanje, posredovano sjećanje, alternativna sjećanja, simbolička sjećanja, ugasla sjećanja, prekinuta i/ili ponovo otkrivena sjećanja, konfliktna sjećanja i, na kraju, sjećanje koje mutira – nastavak rekonstrukcije europske religije na prelasku stoljeća.

Nudeći intrigantne i heuristički plodne nalaze i pojmove pogodne za komparativne analize, knjiga predstavlja značajan doprinos sociologiji religije uopće. Posebno je zanimljiva za rasprave s obzirom na religijsku situaciju u Hrvatskoj u kontekstu njezina uključivanja u Europsku uniju. Sva tematizirana pitanja izuzetno su poticajna za komparativno promišljanje položaja i uloge religije i Crkve u hrvatskom društvu – od ideje o zajedničkim kršćanskim korijenima Europe, podjele na katoličke, miješane i protestantske zemlje, vjerovanja bez pripadanja, neckrvne Europe, povijesne povezanosti religije s formiranjem nacionalnih identiteta, položaja religije u obrazovnom sustavu, njezine uloge u medijima, susreta/konfrontacije s pluralizmom i pojave alternativnih oblika religioznosti, do važnosti odnosa države i crkve. Ova vrijedna knjiga može biti izrazito zanimljiva znanstvenoj i stručnoj javnosti te posebno svim stručnjacima koji se bave religijom, a ne samo sociolozima.

Dinka Marinović Jerolimov

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska